

LUẬN ÁN TIẾN SĨ VĂN HỌC
ĐÀM NGHĨA HIẾU. *Truyện cổ Bru - Vân*
Kiểu nhìn từ tâm lý học tộc người

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 62 22 01 21

Trong rất nhiều con đường để đi vào thế giới tộc người, ngữ văn dân gian là lựa chọn khả dĩ. Ở đó, đời sống xa xưa của họ, dù kết nối hay rời rạc, hỗn loạn, vẫn hiện diện đầy sức sống. Đó là một di chỉ sống, mang thông điệp tổ tiên và bí mật tộc người. Tuy nhiên, mỗi tộc người lại có một bộ phận ngữ văn dân gian ưu trội, với người Bru - Vân Kiều là truyện cổ - một mắt xích trong sự vận hành chung của văn hóa, tạo dựng một tượng trưng về thế giới riêng của tộc người trong bối cảnh chung sống.

Luận án *Truyện cổ Bru - Vân Kiều nhìn từ tâm lý học tộc người* của NCS Đàm Nghĩa Hiếu đã lý giải, phân tích có hệ thống, có chiều sâu truyện cổ Bru - Vân Kiều từ góc nhìn tâm lý học tộc người, đặt trong tương quan tổng thể ngữ văn dân gian, văn hóa và tâm thức tộc người. Sự soi chiếu lẫn nhau của những mảnh vỡ quá khứ trong truyện cổ trình hiện những biểu trưng tâm lý thích nghi và ý niệm không gian chịu sự thúc đẩy từ năng lượng cổ mẫu. Qua tâm lý học tộc người, Luận án chỉ ra cội nguồn và sự hiện diện của các lớp tâm lý Bru - Vân Kiều trong truyện cổ; vai trò của truyện cổ trong việc lưu giữ, truyền tải và thúc đẩy tâm lý tộc người. Đặc biệt, tác giả đi sâu tìm hiểu tư duy không gian của người Bru - Vân Kiều qua truyện cổ, từ cấu trúc thân thể đến cấu trúc không gian và cấu trúc xã hội.

Ngoài phần mở đầu, kết luận, danh mục tài liệu tham khảo và Chương 1 tổng quan tình hình nghiên cứu, nội dung chính của Luận án được trình bày trong 3 chương (Chương 2 - Chương 4).

Chương 2. Người Bru - Vân Kiều và truyện cổ

Bru - Vân Kiều là tộc người có số phận đặc biệt ở Đông Nam Á và ở Việt Nam. Họ là những người tha hương, nhưng vẫn sống ngay bên cạnh quê hương Trung Lào. Đông Dương là nơi hội tụ các tộc người, và Bru - Vân Kiều đã giăng co mãi ở nơi tranh chấp giữa các thế lực, mãi thu mình bé lại, trong cả không gian và trong cả tâm thức, để gìn giữ sự sinh tồn và bình yên.

Người Bru - Vân Kiều hiện nay có thể xác định gồm 4 nhóm: Vân Kiều, Trì, Khùa, Mang Coong. Tại Việt Nam, người Bru - Vân Kiều được ghi nhận có mặt tại nhiều địa phương, rải từ Bắc đến Nam, trong đó tập trung hơn cả ở Quảng Trị, Quảng Bình, Thừa Thiên - Huế và một nhóm ở Đắk Lắk. Các nhóm Bru - Vân Kiều đã di cư từ Lào sang Việt Nam theo nhiều lớp, vào nhiều thời gian khác nhau, ngày nay sống tách biệt nhau về địa lý khiến vấn đề tộc danh và thành phần tộc người của họ diễn ra khá phức tạp.

“Nói đến văn nghệ dân gian của Bru, phải kể tới kho truyện kể”. Truyện cổ có sức hấp dẫn, lôi cuốn mọi lớp người, mọi lứa tuổi, hầu như mọi người Vân Kiều đều thích nghe và ít nhiều đều biết kể. Truyện cổ Bru - Vân Kiều là những câu chuyện về nguồn gốc, di cư, lịch sử, văn hóa, sinh hoạt đời sống từ hiện hữu ý thức đến tiềm thức, tâm linh và cả những lãng quên vô thức. Với tất

cả những truyện cổ tác giả đã tập hợp được, có thể phân loại dựa vào tiêu chí thể loại như sau: 4 thần thoại với nội dung mô tả sự hình thành thế giới, nguồn gốc loài người, nguồn gốc người Bru - Vân Kiều và các tộc lân cận; 28 truyền thuyết với các nội dung về di cư, nguồn gốc các dòng họ, địa danh; 55 cổ tích (với 11 cổ tích loài vật lý giải đặc điểm các loài vật, cây cỏ; 28 cổ tích thần kỳ là dấu vết tư duy và nghi lễ cổ sơ; 16 cổ tích thể sự là những chuyện kể xung quanh sinh hoạt đời sống hàng ngày); và 11 truyện cười, đa số là truyện cười kết chuỗi.

Với người Bru - Vân Kiều, truyện cổ là nơi dung chứa những mơ mộng khởi thủy, những tưởng tượng lịch sử, những ảnh ảo của các biến cố có thật và cả quá trình tộc người. Những nội dung Luận án hướng đến nhằm khảo sát truyện cổ và nhận diện tâm lý Bru - Vân Kiều là các biểu trưng tâm lý thích nghi và ý niệm không gian chịu sự thôi thúc từ cổ mẫu. Những nội dung này có khả năng tương thích và đạt được hiệu quả tri nhận khi đặt trong hệ quy chiếu của tâm lý học tộc người.

Chương 3: Biểu trưng tâm lý thích nghi của người Bru - Vân Kiều trong truyện cổ

Khảo sát các biểu trưng tâm lý (xuất phát từ biểu trưng văn hóa) trong truyện cổ Bru - Vân Kiều, Luận án đi đến giả định quá trình tâm lý là thể đồng dạng với quá trình tộc người. Các tộc người vốn hình thành trong cảnh quan không gian nguyên thủy của họ, theo đó, các nhóm Bru - Vân Kiều mang tâm thức xa xưa của cư dân vùng đất thấp, đồng bằng ven sông, với xung năng tinh thần mang tính chất của cổ mẫu nước, mang “khuyňh hướng hòa tan nhưng thuần nhất, khuyňh hướng liên kết và đồng tụ”.

Từ thế kỷ XIII, lưu vực sông Mê-kông và cao nguyên Đông Dương trở thành chiến trường trong các cuộc tranh chấp

lãnh thổ và địa bàn cư trú với các thế lực từ phương Bắc. Dưới áp lực sinh tồn, các nhóm Bru - Vân Kiều đã thực hiện giả trang bằng những cuộc ra đi, nhưng chưa bao giờ rời xa tâm thức quê hương và luôn day dứt hoài vọng trở về. Thế giới Bru - Vân Kiều với tổ chức xã hội cổ sơ đã không chống chọi nổi các liên minh lớn mạnh, đã tan vỡ và tán loạn, họ trở thành những kẻ tha hương lâu dài. Người Bru - Vân Kiều đã ở lại rừng núi Trường Sơn. Đây là thời kỳ phóng chiếu cuộc tranh chấp bên ngoài vào tâm thức, tạo thành cuộc tranh chấp tinh thần bên trong. Trong truyện cổ Bru - Vân Kiều, ở tình cảnh nhiễu loạn ấy, nhiều hình ảnh tinh thần đã hoạt động theo cơ chế và xung năng của cổ mẫu, tạo thành biểu trưng tâm lý, là xu hướng phản ứng và thích ứng đồng dạng của các thành viên trong cộng đồng trước hoàn cảnh thực tại.

Giấc mơ với chức năng xuyên không gian và thời gian cùng những ma thuật hầu hết có nguồn gốc từ các bộ tộc Lào (như nổi ám ảnh về quê hương cũ) được thực hành trên vùng đất mới là những xung động tâm thần mãnh liệt. Giấc mơ và ma thuật là những yếu tố cổ sơ trong truyện cổ của bất kỳ tộc người nào, nhưng dấu vết của áp lực và chấn thương mà mỗi tộc người trải qua sẽ chạm khắc vào tâm thức họ những hiện hữu khác biệt. Mặc cảm mất quê hương và những kinh nghiệm tượng trưng sinh thành ở mảnh đất mới, địa hình khác, thổ nhưỡng khác, cảnh quan và khí hậu cũng khác, đã làm cho trạng thái nhiễu tinh thần của người Bru - Vân Kiều đồng thời diễn ra trong cả hai dạng đối kháng và thích nghi.

Trong truyện cổ Bru - Vân Kiều, thế giới mới của họ được tạo dựng từ những cuộc ra đi bên ngoài và bằng những cuộc ra đi bên trong. Họ thiết lập các quy ước tinh thần,

các thỏa thuận với tạo hóa từ những giao kết và ước mơ. Kết nghĩa cà lơ là một giao kết đặc biệt của người Bru - Vân Kiều dựa trên nguyên tắc kết nối, trách nhiệm và tôn trọng. Ước mơ lại hoạt động theo nguyên tắc phân bù với ý niệm nhất thể toàn vẹn. Họ tin trạng thái bản nguyên sẽ trở lại và kích hoạt năng lượng thiêng của tổ tiên từ cổ xưa. Đó là lúc họ chuyển cái bản thể vào bên trong, bảo lưu tâm thức nguyên thủy trong hoàn cảnh thực tại bằng sự thích nghi tự nguyện, thích nghi từ bên trong.

Khảo sát và phân tích các biểu trưng tâm lý trong truyện cổ Bru - Vân Kiều, có thể thấy người Bru - Vân Kiều là những người yêu chuộng hòa bình, có khả năng thích nghi mạnh mẽ, có xu hướng tâm lý hòa tan nhưng bản thân là một thực thể thuần khiết.

Chương 4: Một giả định về vũ trụ của người Bru - Vân Kiều trong truyện cổ

Người Bru - Vân Kiều đã để lại dấu vết tâm thức về cấu trúc sinh tồn trong truyện cổ. Đó là sự thiết lập cấu trúc song hành của đầu và bụng trong quá trình đón nhận, nắm bắt, giữ gìn và chuyển hóa sự sống. Thực hiện chức năng nối kết và nâng đỡ sự sống là xương sống và cánh lưng, cho phép liên tưởng đến cây nối vũ trụ, nơi hoàn tất một chu trình trọn vẹn, với sự tham dự của khát vọng tự do, lòng kiêu hãnh được thực hành qua đôi mắt, đôi chân và đôi tay.

Họ nhận diện thế giới, nhận diện vũ trụ bằng cách đồng hóa đối tượng với chính mình. Không gian vũ trụ của người Bru - Vân Kiều khép vòng trong biên giới những cánh rừng với năng lượng kiến tạo của nước và nền chuyển hóa của đất. Biên giới rừng còn là mạch kết nối, sinh thành giữa nước và

đất. Nước từ trời mang năng lượng dương (nóng và động) rơi xuống đất dung hòa với năng lượng âm (lạnh và tĩnh) tạo nên trạng thái cân bằng nguyên thủy. Sự sống bắt đầu từ đó mà sinh sôi. Nước chuyển hóa năng lượng vào đất, đất chuyển hóa năng lượng vào rừng (kích hoạt rừng), rừng là nơi biểu hiện kết quả chu trình sống đã hoàn tất. Giả định không gian vũ trụ của người Bru - Vân Kiều là một phóng chiếu của cấu trúc sinh tồn thân thể. Trong tổ chức xã hội, họ thừa nhận quyền lực đồng thời của chủ đất và người giàu có, quyền thế. Mô hình quyền lực này có lẽ cũng xuất phát từ tâm thức không gian thân thể, không gian đầu tiên của con người.

Người Bru - Vân Kiều đã chuyển từ vùng thấp lên vùng núi cao, bằng sự thích nghi mạnh mẽ, họ đã thực hành nông nghiệp nương rẫy theo những nghi lễ. Cách họ thực hành nghi lễ nông nghiệp trên nương rẫy là những dấu vết mờ trong truyện cổ, rất có thể là những mảnh vỡ của hệ thống nghi lễ cổ xưa.

Nét tâm lý nổi trội của người Bru - Vân Kiều là thích nghi và yêu chuộng hòa bình. Trong xu thế hội nhập hiện nay, khả năng thích nghi là một thuận lợi. Tuy nhiên, thích nghi với sự cởi mở và dễ thỏa hiệp, nhượng nhịn cũng là nơi mỗi bản thể tự tước bỏ phần nào cá tính, tự tước bỏ những khác biệt lớn, để xích lại gần nhau. Quá trình này sẽ dẫn tới sự tha hóa, đánh mất bản sắc.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp trường, họp tại Trường Đại học Khoa học - Đại học Huế năm 2017.

HOÀI PHÚC
giới thiệu